

VALENȚE CONTEMPORANE ALE PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC

drd. arh. Oana Anca Abălaru

Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București

1. CONSIDERAȚII GENERALE

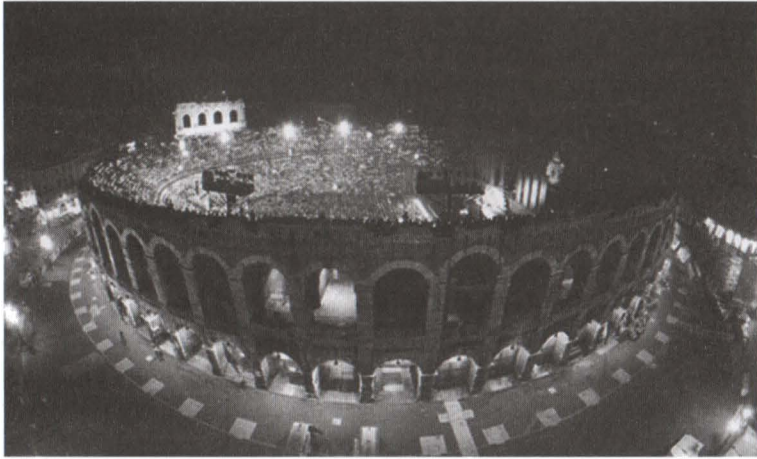
„We have no more beginnings”¹ este sintagma cu care debutează reflecția lui George Steiner asupra condiției creației în lucrarea *Grammars of Creation*. Unde altundeva poate fi mai vizibilă această condiție decât în dinamica dezvoltării urbane actuale, ce a trecut de limitele extinderii orizontale și ascendent-verticale, căutând săpătura și provocând arheologia? Deși considerarea raportului cu situl arheologic a devenit o condiție „Sine Qua Non” a orașului care crește în jos, expresia acestei „confruntări” rămâne superficială, limitrofă sau indiferentă locuitorului actual. Absența unor spații care să provoace dialogul, încurajând salturile narrative și interferența cu alte sisteme, este determinantă în segregarea multora dintre siturilor arheologice, incompreensibile în structura urbană actuală.

Miza acestei lucrări este căutarea unor posibile valențe ale patrimoniului arheologic urban ce pot fi asociate cu activități ale omului contemporan. Componenta antropologică a acestui studiu ia în calcul cateva cutume urbane durabile cu ecouri în contemporaneitate și o serie de interferențe recente dar galopante în spațiul european și adiacent lui. Lucrarea va urmări potențialul simbiozei între zonele arheologice și activitățile contemporane, identificând tipurile de raport posibil între cele două, astfel încât monumentul istoric să își păstreze caracterul de emblemă a trecutului dar să devină participant la activitățile cotidiene ale omului contemporan.

Încă din antichitate, existența unor urme ale civilizațiilor precedente a constituit o premisă și o garanție a durabilității noii arhitecturi. Fiecare moment al istoriei s-a poziționat într-un mod particular în raport cu trecutul. Locurile cu încărcătură arheologică, deci cu o greutate iradiantă convoacă omul oricărei vremi la acte de memorie („il deja dit”).² Antonello Marotta distinge 4 tipuri de interacțiuni, interferențe, între timpul prezent și aceste forme materiale ale trecutului numite arheologice: unele tributare pe componente istorice, altele centrate pe revitalizare,

1. Steiner, George, *Grammars of creation*, 2010, London, Faber and Faber Ltd Bloomsbury House (Prima ediție 2001), p. 1

2. Foucault, Michel, *Arheologia cunoașterii*, Editura RAO, București, 2010, Prima ediție Michel Foucault, Ed. Gallimard, 1966, p. 45.

Amfiteatrul roman din Verona

unele non-invazive și în final, cele ce ne interesează, care creează noi forme de contact cu trecutul în plan spațial, social sau comportamental.³

2.INTERFERENȚE

2.1 VALENȚA EDUCATIVĂ A PATRIMONIULUI ARHEOLOGIC

Relația biunivocă între existența umană și mediu la care ea se raportează a reprezentat una din constantele fundamentate ale evoluției umane. Procesul dezvoltărilor accelerate ale cadrului construit, cu precădere cel urban, a impulsionat un răspuns uman specific. Secolul al XVIII-lea, a reprezentat un moment de căpătâi pentru caracterul didactic pe care trecutul îl poate caștiga în fața omului modern. Impulsionate de descoperirile unor noi orașe ale Antichității, devin recurente experiențele intelectualității europene de raportare directă la fondul arheologic din marile capitale ale Antichității prin călătoriile de studiu cunoscute sub numele de „Grand Tours”⁴.

Pentru marele arhitect Louis Kahn călătoriile de studiu din anii 1950 au reprezentat un moment decisiv în fundamentarea teoretică a întregii sale opere. Experiența unor spații emblematice ale Antichității grecești, romane sau egiptene a trezit în arhitect profunde reflecții asupra esenței arhitecturii. Ipostaza de ruină, golită de funcțiune este pentru el singura cale veritabilă de a ajunge la esența arhitecturii.⁵

3. Marotta, Antonello, „Stratigraphies: archaeology as a threshold and passage”, in *City, Territory and Architecture* 1:9, 2014, <http://www.cityterritoryarchitecture.com/content/1/1/9>

4. Termen introdus de Richard Lassels în lucrarea *The Voyage of Italy* publicată în 1670

5. Dagit, Jr, Charles, *Louis I. Kahn - Architect - Remembering the man and those who surrounded him*, www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

Giovanni Battista Piranesi, Museum of Architectural Drawing, Berlin

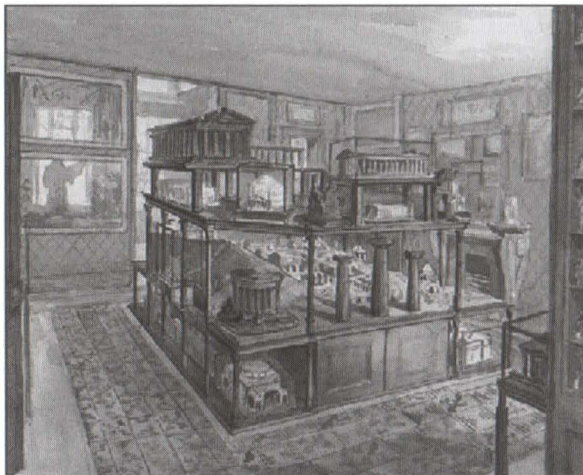
Numai o astfel de clădire statornică, devenită „o bună ruină” poate vorbi despre cum a fost făcută și deci să constituie o lecție a arhitecturii. Credința arhitectului într-o vocație spirituală a arhitecturii presupune deci cunoașterea trecutului, a ruinelor, singurele ce pot inspira și anticipa viitorul.

Arhitectul american situează istoria nu într-o succesiune lineară, ci într-o alcătuire neomogenă de etape, direcție ce va fi, puțin mai târziu, teoretizată de Michael Foucault în lucrarea *Arheologia Cunoașterii*. În linia teoretică propusă de filozoful francez, situl arheologic nu este doar solidar cu determinantele spațiale și temporale ale originii sale ci este intrinsec legat de contextul contemporan în care se circumscrie, solidar cu coordonatele lui spațiale.⁶

Dincolo de aceste călătorii formative ce au căutat noi fundamente ale cunoașterii, un alt fenomen, colecționismul, și-a prelungit existența până la începutul secolului al XIX-lea, magistral sintetizat în activitatea arhitectului englez Sir John Soane. Arhitectul construiește întreg spațiul propriei sale locuințe din cartierul Lincoln's Inn Field din Londra în jurul unor manuscrise, fragmente decorative, vase, frize, statuete antice și alte obiecte rare antice de proveniență greacă sau romană. Motivând acest demers în caracterul pedagogic pe care acest tip de conservare îl poate avea, Sir John Soane aduce laolaltă vestigii antice și obiecte de mobilier sau desene ale contemporanilor săi cu scopul declarat de a servi, pe mai departe, în educarea și formarea breslei. Această invadare a spațiului intim de către fragmente antice a condus, inevitabil, la o sărăcire a patrimoniului arheologic. Abia în următorul secol muzeul arheologic preia chiar în discursul arhitectural această misiune didactică a expunerii trecutului.

⁶ *Op. 16 Beginnings*, 2013, New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers, p 105

6. Foucault, Michel, *Arheologia cunoașterii*, 2010, București, Editura RAO (Prima ediție Ed. Gallimard, 1966), p. 59

Sir John Soane Camera cu machete - 13 Lincoln's Inn Fields

Un alt moment critic în raportul cu trecutul ca ruină este epoca modernă. Operele lui Mies van der Rohe, Le Corbusier sau Louis Kahn încearcă se recupereze⁷ dimensiunea arheologică drept fundament al proiectului muzeal sau urban. Aceste noi traduceri ale impactului fondului construit antic nu pun problema imitării ci a căutărilor arhitecturale. Apar primele ecouri ale unei dialectici între orașul modern și cel arheologic ce ridică noi teme și preocupări în rândul profesiei: memorie, continuitate, spațiu și materie. Necesitatea sistematizării marilor zone arheologice din cele doua orașe de scaun ale Antichității, Roma și Atena, aduc în anii '70 multiple preocupări ale teoreticienilor, din spațiul mediteranean, pentru forme de recuperare și potențare a trecutului depozitar, exponent al culturii. Urmelor trecutului erodat își găsesc corespondența într-un vocabular al golului exprimând memoria și distanța.

Pentru momentul actual, toate aceste căutări amintite constituie un filon încă viu, cu multiple ramificații. Refuzând o unică paradigmă și o singură modalitate de investigare, viziunile arhitecturii contemporane reflectă multiplele perspective asupra poziționării critice față de istorie. Funcția patrimoniului de educare a omului de rând, dar mai ales a profesionistului este un deziderat de care societatea actuală se apropie cu greu. Participarea valorilor și peisajelor moștenite rămâne însă un reper primar, esențial în procesul formării actualelor colectivități. În actuala epocă a transformărilor accelerate, ancorarea omului în istorie, în stabilitate și depășirea sentimentului de înstrăinare este una dintre problematicile ce își caută răspunsul în raportul arhitectură-arheologie.

7. Marotta, Antoanello *Atlante dei musei contemporanei*. 2010, Milano, Ed. Skira, p.110
www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

Școala Americană de Studii Clasice din Atena

2. 2 ÎNTÂLNIREA ARHEOLOGIE SPECTACOL

Natura a avut întotdeauna grijă de ocuparea spațiului urban atunci când activitatea omului nu s-a orientat programatic în această direcție. În cazul ruinelor, al vestigiilor arheologice, această condiție a conturat imaginea romantică a împletirii elementelor naturale cu cele antropice determinând acea scenografie pe care lumea spectacolului, o caută. Deși în câteva cazuri, edificiile antice au avut o continuitate funcțională, cele mai multe au devenit muzee în aer liber și uneori au intrat în fluxul activităților cotidiene.

Francoise Choay, dezvoltând relația dintre patrimoniu, în sens larg, și civilizație, militează pentru gândirea patrimoniului, făcând abstracție de actuala criză socială, printr-o „recunoaștere și o nouă abordare a patrimoniului arhitectural și urban.” Această nouă optică spune Chaoy, presupune inventarea unor „noi configurații spațiale ale lui «a fi împreună»”⁸. Chiar dacă această aserțiune a autoarei avea ca referință depășirea continuă a barierelor dintre oraș și așezare rurală, nu este mai puțin adevărat că aceleași fenomene le întâlnim și la micro-nivelul continuității spațiilor arheologice în actualele configurații urbane. Acest „a fi împreună” presupune depășirea unor limite fizice, redescoperirea și explorarea spațiului intim al ruinei. Noile spațialități chestionează vecinătatea vestigiului, mutând perspectiva dinspre exterior sau oraș către interior și putearea lui de evocare și educare. Odată depășit

8. Choay, Francoise, *Pentru o antropologie a spațiului*, 2011, București, Revista Urbanismul, p. 202
www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

pragul fațadei dăruite spațiului public, se dezvăluie spațiul privat al monumentului, guvernat de legi interne, puternic influențate de scara umană. Este o „oferire” a clădirii pe care omul o poate înțelege și integra sistemului său de valori într-o succesiune mult mai naturală. Departate de starea contemplativă a romantismului față de emblemele trecutului și chiar de muzealizarea contemporană, acest raport dinamic cu trecutul răscumpără funcția modelului. El presupune o experiență spațială complexă ce integrează cunoștințe acustice, de compoziție, scară spațială sau estetică precum și sinceritate în folosirea materialelor și a principiilor constructive. Nimic mai puțin adevărat, experiențele interferențelor activităților urbane predilecte în societatea actuală, pe lângă apropierea ruinelor, au atras după sine și degradarea, așa cum, de altfel, au făcut-o și trecerea timpului sau ignoranța.

Într-o construcție oximoronică, interferența unui registru temporal actual, dictat de năzuințele omului contemporan, cu un context cultural atemporal, reprezentat prin situl arheologic, poate construi o tensiune simultan benefică între a priori și prezent, continuitate și efemeritate și o dinamică a relațiilor preexistenței cu existența. Istoria câștigă un rol determinant în modelarea percepției umane, fără a-și nega o clipă originea. Rolul participativ în întregirea contextului transmiterii mesajului contemporan se bazează pe valorificarea prin contrast a ruinelor și activităților orașului actual.

Pentru că presupune întâlnirea a două domenii cu necesități proprii: construcția existentă și activitatea de loisir, prezența spectacolului în ariile arheologice presupune o confruntare multidisciplinară între arhitectură, muzeografie, restaurare, artă, spectacol, multimedia, design de lumini etc. Rezultatul trebuie să valorifice simultan durata și evenimentul, memoria și modificarea, formele antice și necesitatea noului⁹. Amenajarea are și rolul de a înscrie monumentul în timpul prezent, pornind de la întâietatea preexistențelor. Vizitatorul unei zone arheologice, urmărește, în momentul în care descoperă locul, să creeze o punte între experiența sa și cea a predecesorilor. Prin trasee, suprafețe și materiale, proiectarea într-o astfel de zonă trebuie să tindă spre recompunerea unei identități, prin intermediul căreia, fragmentul, ilizibil în starea primară, să redobândească acea capacitate de a traduce experiențele trecutului pentru omul prezent.

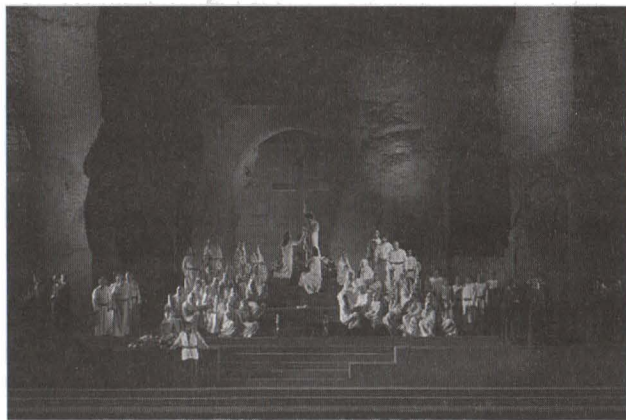
2.3 STUDII DE CAZ

Un prim proiect luat ca referință pentru această perspectivă prezentată îl constituie cazul Termelor lui Caracalla, care au fost folosite începând cu 1937 în cadrul spectacolelor organizate de Teatro dell'Opera din Roma. Proiectul

9. Altarelli, Lucio, „Masterplan”, Donini Giovanna, Ottaviani Romolo (Editori), *Allestire l'antico. Un progetto per le terme di Caracalla*, Roma, Ed. Quodlibet, 2013, p.47
www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

propus de Lucio Altarelli stabilește patru teme fundamentale: tema axialității, a reconoscibilității, a unității și a reversibilității.¹⁰ În primul rând proiectul reprezintă o intervenție care înțelege monumentul ca memorie, forma sedimentată a trecutului, iar reconoscibilitatea este câștigată prin folosirea unor elemente difuze și în aparență fragile, care păstrează integritatea vestigiilor. Unitatea ansamblului este dată de folosirea recurentă a unor gesturi și materiale într-o tehnică de construcție unitară, astfel încât rezultatul să fie o proiectare integrată a spațiului. Pentru acest tip de intervenție, cu caracter temporar, reversibilitatea este un principiu fundamental, pentru ca structurile să poată fi în orice moment dezasamblate. Material, acest principiu se traduce în minimizarea punctelor de contact între nou și preexistentă.

Efectul unei astfel de alegeri arhitecturale îl constituie descoperirea în profunzime a monumentului, pornind de la perceperea lui eterogenă, acel „altfel” integrat țesutului urban, reper al sistemului extern de referință. Mutând ținta asupra monumentului, o a doua ipostază este pătrunderea în logica lui interioară, ca vizitator, prin depășirea anvelopantei, dar păstrând distincția între obiectul perceput și valorile intrinseci observatorului. Momentul în care emblema trecutului devine o „casă” pentru activitățile recurente ale omului de azi, depășind și statutul de „nu atingeți exponatele” și devenind un teatru participativ cu elaborate calități acustice și scenografice, reprezintă un pas determinat de recunoaștere și afirmare a valorilor trecutului și a funcției lor educative.

Terme di Caracalla, Roma - Spectacolul Attila

Elanul activităților artistice de a ieși dintr-un spațiu dedicat, sfidând limitele fizice ale clădirilor și instaurând un nou câmp de interacțiune, este o practică caracteristică noului secol. Dacă interferența cu spațiul public adiacent este un prim

10. Ibidem.

nivel de manifestare a iradierii actului artistic, „contaminarea” unui edificiu antic implică o complexitate superioară, presupunând metamorfoza reprezentării artistice propriu zise și a ritualului de a consuma un spectacol.

Un alt edificiu cu o continuitate remarcabilă în medierea acestei interferențe este amfiteatrul roman de la Verona. Începând cu secolul al XVIII-lea, celebrul edificiu roman a început să găzduiască ample manifestări teatrale și spectacole de operă. Reunind peste 15000 de spectatori¹¹ la o singură reprezentare, el a devenit o atracție pentru publicul cosmopolit din toată lumea. Antrenând spațiul public adiacent al pieței Bra, Arena din Amfiteatru roman din Verona anunță, printr-o discretă signalectică a envelopantei, reactivarea funcției de scena urbană. Edificiul, redus la componenta structurală devine o limită permeabilă către spațiul public, o cortină înghețată în timp, dar participativă la viața urbană.

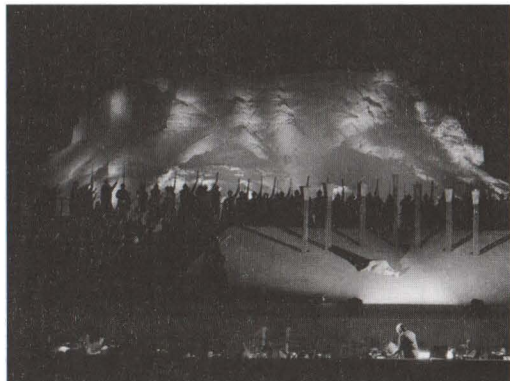
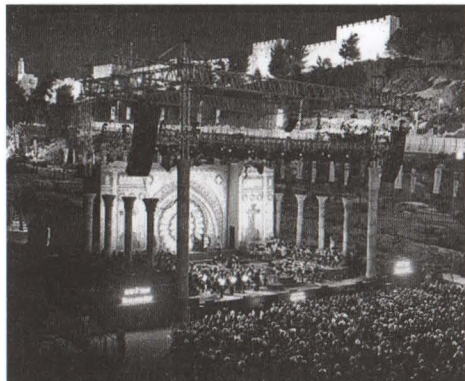

Amfiteatru roman din Verona

Asemenea inițiative de reactivare a fondului arheologic au iradiat din spațiul european către Orientul Mijlociu, cunoscând reușite semnificative în țări precum Israel sau Iordania. Cu o desfășurare itinerantă, festivalul de pe teritoriul istaelian a cunoscut, încă la primele ediții, locații atipice pentru o astfel de manifestare artistică precum poalele platoului fortificat al deșertului Masada sau orașul vechi al Ierusalimului, devenind al doilea festival de operă ca importanță din Israel. Proliferarea evenimentului în rândul publicului internațional dar și a artiștilor a fost puternic influențată de calitățile expresive ale monumentelor antice pe care se proiectează spectacolele, dar și de noua încărcătură pe care actul artistic o propagă. Spectacolul devine o imersiune într-un spațiu protejat de ruinele antice ce lestează masivul platou din piatră, ca un adevărat sanctuar natural sustras timpului.

În aceeași zonă geografică, capitala Iordaniei, Amman, găzduiește manifestări încă izolate de integrare a Teatrului Roman în viața de zi cu zi a locuitorilor. Piese de teatru sau concertele în aer liber sunt câteva dintre încercările de a pătrunde în natura edificiului antic. Inițiativele denotă o conștientizare a necesității participării

11. http://www.eventiverona.it/?page_id=529 [accesat la 01.04.2015.]
www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

Masada Fest - Israel

edificiului la timpul prezent, prin depășirea statutului de vitrină arheologică pe care cultura antică l-a câștigat. „Invadarea” spațiului interior al monumentului antic presupune, în primul rând, conștientizarea unei diferențe de stare între sistemul de reguli interne și cauzalitatea externă.

Hamlet la teatrul Roman din Amman

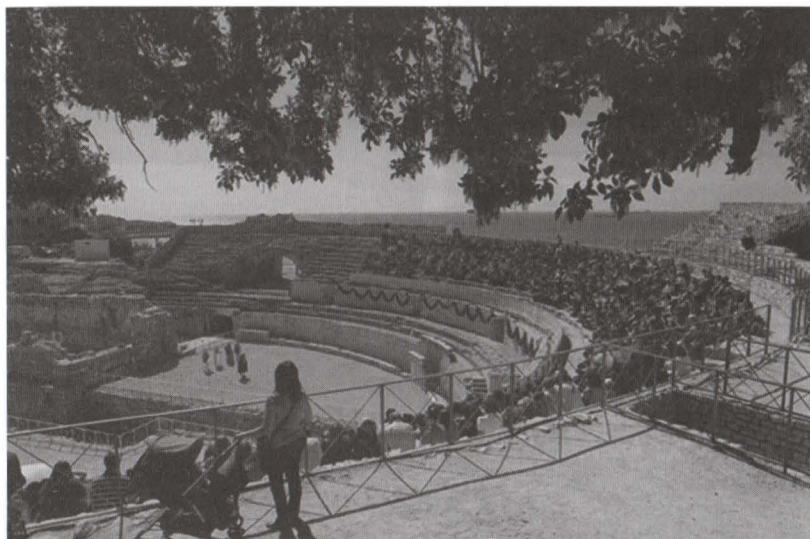

Concert la teatrul Roman din Amman

Preocuparea pentru modalități de chestionare a relațiilor cu trecutul istoric și poziționarea în raport cu acestea încep să aibă ecouri în rândul factorilor decizionali urbani. Un exemplu cu rezonanță este cazul zonei arheologice a orașului spaniol Tarragona. Început în 1998, cu intenția unei eveniment cultural internațional care să accesibilizeze istoria perioadei romane prin fondul arheologic urban existent, festivalul Tàrraco Viva se desfășoară anual. Activitățile de tipul workshop-urilor, proiecțiilor sau concertelor au loc în vecinătatea ruinelor unor edificii romane reprezentative precum: circ, amfiteatru sau apeduct¹². Deschise publicului larg,

12. Alpan, Açalya, *Integration of urban archaeological resources to everyday life in the historic city*
www.muzeulibucurestii.ro / www.cimec.ro

manifestările coboară edificiile antice în sfera tangibilă a cotidianului și invită la noi interpretări și înțelegeri de către locuitori.

Festivalul Tarraco Viva, Tarragona Spania

3. CONCLUZII

Sfera acestor noi interferențe între arheologie și omul contemporan face uz de posibilitățile aproape nelimitate ale tehnologiilor actuale în materie de muzică, formă, culoare, care pot face dintr-un sit arheologic un participant la transmiterea mesajului. Fie că este vorba de un caracter didactic inerent ruinelor față de care profesioniști sau oamenii de rând devin receptivi, fie că dimpotrivă cadrul respectiv capătă un nou strat de semnificație, devenind temporar vocea unui act artistic, toate aceste forme de dialog înseamnă o apropiere a spațiului arheologic de locuitorul urban actual. Studiarea, vizitarea, explorarea corporală, chestionarea patrimoniului arhitectural și urban fac parte azi, fără îndoială, dintre mijloacele de reconciliere a trecutului, cu experiența duratei. Investirea siturilor arheologice ce posedă o prezență urbană puternică cu noi activități deschide calea lizibilității fragmentelor antice altfel atemporale, reduse de timp la componenta structurală.

BIBLIOGRAFIE:

1. Alpan, Açalya, *Integration of urban archaeological resources to everyday life in the historic city centers Tarragona, Verona and Tarsus*, 2005, <https://etd.lib.metu.edu.tr/>

upload/12606699/index.pdf

2. Lucio Altarelli, „Masterplan”, Donini Giovanna, Ottaviani Romolo(Editori), *Allestire l'antico. Un progetto per le terme di Caracalla*, Roma, Ed. Quodlibet, 2013
3. Dagit Jr., Charles, *Louis I. Kahn - Architect - Remembering the man and those who surrounded him*, Cap. 16 Beginnings, 2013, New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers
4. Foucault, Michel, *Arheologia cunoașterii*, 2010, București, Editura RAO (Prima editie Ed. Gallimard, 1966)
5. Choay, Françoise *Pentru o antropologie a spațiului*, 2011, București, Revista Urbanismul
6. Marotta, Antoanello, *Atlante dei musei contemporanei*, Milano, Ed. Skira, 2010
7. Marotta, Antonello, „Stratigraphies: archaeology as a threshold and passage”, in *City, Territory and Architecture* 1:9, 2014, <http://www.cityterritoryarchitecture.com/content/1/1/9>
8. Steiner, George, *Grammars of creation*, 2010, London, Faber and Faber Ltd Bloomsbury House (Prima ediție 2001)

Webografie:

<http://www.israel-opera.co.il>

<http://www.eventiverona.it>

<http://www.tarracoviva.com>

<http://jordantimes.com>

<http://www.israel21c.org/culture/opera-festival-to-showcase-israels-historic-sites/>

Sursa imaginilor:

Img. 1: <http://i.guim.co.uk/static/w-620/h--/q-95/sys-images/Guardian/Pix/pictures/2013/10/11/1381499022435/Verona-Arena-012.jpg> [accesat la 18.06.2015]

Img. 2: Fotografii proprii

Img. 3: www.academia.edu/3640015/Sir_John_Soanes_Museum_Conservation_Management_Plan

Img. 4: <http://www.ascsa.edu.gr/> [accesat la 20.06.2015]

Img. 5: <http://estatecaracalla.operaroma.it> [accesat la 15.04.2015]

Img. 6: http://www.eventiverona.it/?page_id=529 [accesat la 01.04.2015]

Img. 7,8: <http://www.israel-opera.co.il> [accesat la 01.04.2015]

Img. 9: <http://jordantimes.com>

Img. 10: <http://www.last.fm/venue/10326317+Roman+Theater>

Img. 11: http://www.tarracoviva.com/en/multimedia/in_images/2013_image_gallery/

SUMMARY

The latest interferences between archeology and the contemporary people make use of the almost unlimited technological resources in matters of music, shape, colour – everything that can help archeological sites deliver their messages. Be it with a didactical or artistical aim, these forms of dialogue determine a new approach from the part of the urban inhabitant, towards the remains of the past, and a chance of reconciliation with former values, re-stated in an updated context.